

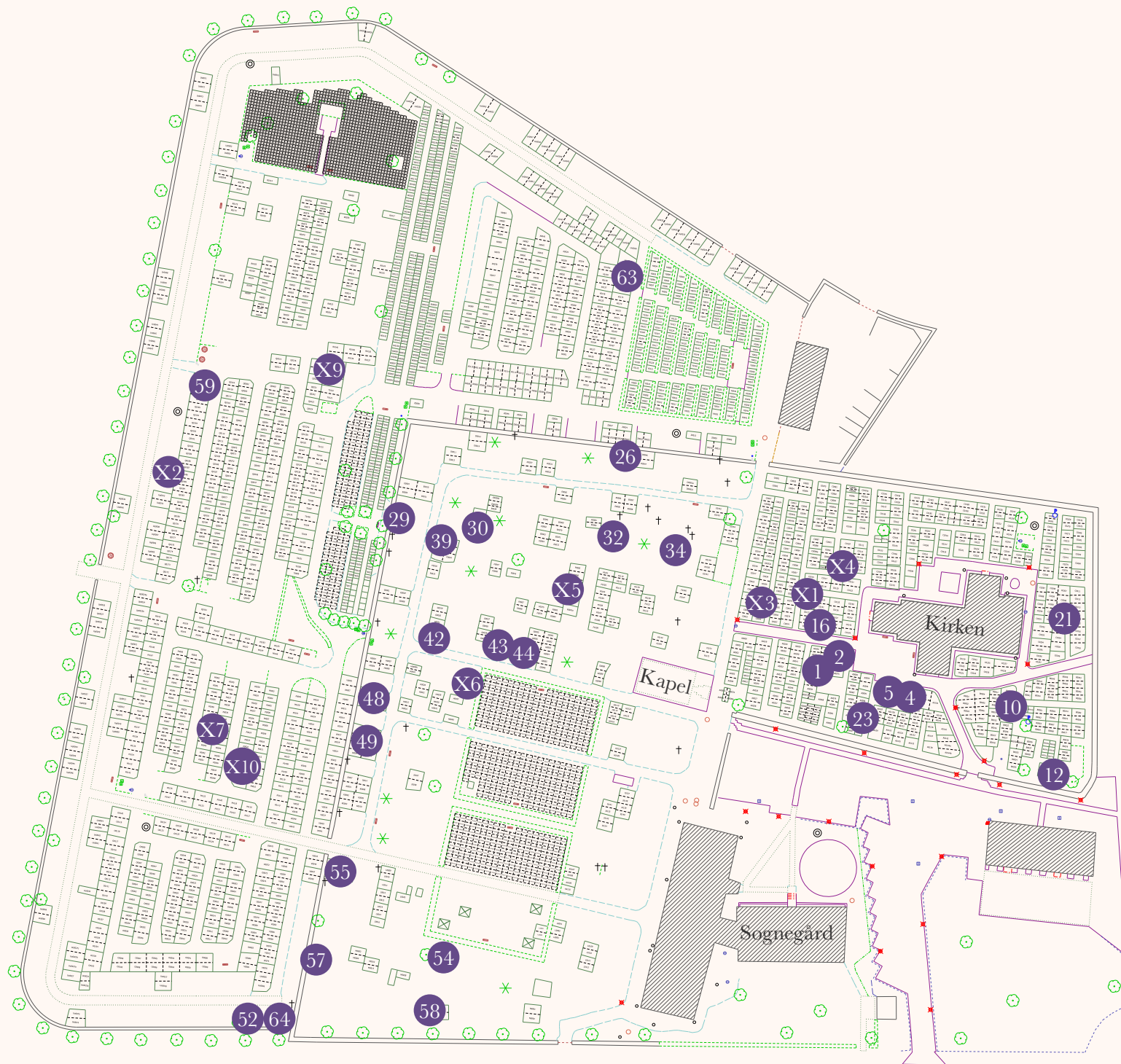

Hvidovre Kirkegård

en kulturarvs- og mindepark

Indhold

Indledning	1
Kirkegården gennem tiden	3
Hvidovre Kirke	8
Kapellet	9
Gravmælerne på Hvidovre Kirkegård	11
Bønder, gartnere og mælkeforpagtere	12
Krofolk i Valby og Hvidovre	18
Krig og modstand	20
Forstadens folk	25
Kunstnere	28
Kirkens folk	32
Særlige erhverv	34
Andre gravmæler	36
www.findgravsted.dk	37
Liste over bevaringsudpegede gravmæler, 2021	39

Indledning

Velkommen til Hvidovre Kirkegård. Her træder du ind i et både historisk og nutidigt landskab. Vores kirkegård er et sted, som både spiller en praktisk og kulturel rolle. Kirkegården er dér, vi jordfæster vores døde, og derfor er den også et erindringslandskab, som rummer både sorg og glæde og giver plads for refleksion.

Kirkegården er et overvejende grønt landskab, som giver den omgivende forstad et pusterum. Den danner en meningsfuld og smuk ramme om den middelalderlige Hvidovre Kirke og bliver dermed et bindeled mellem vores ældste historie og nutiden.

Kirkegården er på en gang et sted, der stiller krav om anstændig opførsel og tilbyder skønhed og plads til emotion og ro.

I det historiske perspektiv er kirkegården uforandret i sin funktion, men ligesom det omgivende samfund er den under konstant forandring.

Kirkegården er et velbevaret kulturlandskab, men den ser ikke ud i dag, som den så ud i går, og i morgen fremtræder den igen lidt forandret. I den dybe muld på kirkegården er henved 30 generationer af indbyggere fra Hvidovre og nabolandsbyerne stedt til hvile, så det er en meget lang historie, som fylder landskabet.

Når du passerer ind gennem lågerne i kirkegårdsmuren, træder du ind i et kultur- og naturlandskab, som er passet og plejet i overensstemmelse med skiftende tiders traditioner. I dag har vi på den ene side kulturarven og naturen i fokus, når kirkegården plejes, og på den anden side har vi respekten for de følelser, kirkegårdens landskab er forbundet med.

Gravskikkene forandres over tid, fra kistebegravelser til urnegrave, fra 1800-tallets gravstedshøje til det 20. århundredes indhegnede mikroparceller. Fra store historiefortællende gravmonumenter til korte anonymiserende tekster på stenene - eller helt uden sten. Men kirkegårdens grundlæggende funktion er bestandig - her sætter vi vores afdøde ned og mindes.

‘Gå stille over gruset, her er de dødes land’ skrev Valby-digteren Arnold Hending for 100 år siden om Hvidovre Kirkegård, og det budskab gælder fortsat, når vi færdes i kirkegårdens historiske landskab.

Kirkegården gennem tiden

Rundt om vores middelalderkirker har der altid været kirkegårde, hvor sognets døde blev begravet. Alle passerede kirkegården på deres vej til kirken, hvor man gennem århundreder kom regelmæssigt af flere grunde - dels som led i troshandlingerne og dels, fordi love og bekendtgørelser i ældre tid blev kundgjort i kirken.

Frem til begyndelsen af 1800-tallet kunne man også blive begravet under gulvet i kirken, hvis man havde tilstrækkelig høj social og økonomisk vægt i lokalsamfundet. Det ophørte af hygiejniske årsager.

Hvidovres lille middelalderkirkegård skulle give plads for gravsteder til beboerne i de tre landsbyer, Valby, Vigerslev og Hvidovre, og i første halvdel af 1800-tallet var pladsforholdene for alvor blevet problematiske.

Det lagde ekstra pres på pladsen, når en del af gravstederne var udformet som små gravhøje, og det forekom derfor, at nogle familier forsøgte at tilegne sig areal, som andre familier mente, de havde hævd på, og landbofamiliernes anseelse skulle spejles på kirkegården i form af gravstedernes størrelse.

Kirkegårdens pladsforhold krævede løbende nedlæggelse af ældre gravmæler som f. eks. i 1830, hvor kirkens værge, professor H.N.Clausen i avisen efterlyste efterlevende, som ville forny retten til fire gravmæler. To af gravmælerne er heldigvis og tilfældigvis bevaret til i dag og er blandt kirkegårdens perler - den fornemme liggesten over Pernille Larsdatter fra Vigerslev (lagt 1801) og den tilsvarende store liggesten over kromand Peder Svendsen fra Valby (lagt 1802). Desværre ville ingen påtage sig ansvaret for stenen over Maren Jacobsdatter (sat 1745) - Flaskekroens første krokone.

Det er ikke tilfældigt, at kirkegårdens ældste bevarede gravmæler tilhører bønder og krofolk, som var blandt lokalsamfundets bedrestillede. Kirkegården har ikke bevaret minder om fattigfolk, da deres gravmæler dels ofte var udført i træ og dels af økonomiske årsager ikke blev fornyet ved udløb.

Kirkegården spejler på flere leder samfundsforholdene til forskellige tider. Middelalderkirkegårdens uregelmæssige stiforløb og udlæg af gravsteder, som var vanskelige at komme til, var et billede på den tilsvarende uregelmæssige struktur i landsbyerne, hvor grænserne mellem fællesjord og jord tilhørende den enkelte ejendom kunne være lidt flydende.

Kirkegården var oprindelig indkranset af et stendige, som markerede grænsen mellem den indviede jord og den omgivende verden. I 1787 opførte man den teglhængte kampestensmur, som endnu står i smukt vedligeholdet stand.

Kirkegården er nu som før et fredfyldt sted, men det helle, man kunne drømme om, er ikke altid normen - og var det heller ikke i gamle dage. Tyverier af de blomster, der pryder gravstederne forekommer i dag, men vi støder også på dem i fortiden som i 1866, hvor en kvinde stjal levkøjer, gyldenlakker og lupiner. Det gav dengang 8 dages fængsel.

De to ældste bevarede adgangsveje til kirkegården er mod øst og mod syd. Den sydvendte låge førte oprindelig ud til gaden, der lå mellem kirken og Rytterskolen, der var blevet opført i 1722. Gaden fortsatte oprindelig vest om kirkegården mod Rødovre og mod øst førte den ned i landsbyen. På buen over lågen ligger en kanonkugle, der stammer fra det engelske bombardement af København i 1807.

Kanonkuglen forbinder kirkegården med den store Danmarkshistorie på samme vis, som de to kongekroner på henholdsvis Hvidovre Kirkes våbenhus og tårn. Kronerne stammer fra Københavns fornemme barokke byport, Vesterport, fra 1668. Den blev nedrevet i 1857, da den spirende industrialisering fik byen til at vokse, og et par årtier efter sørgede læreren på Rytterskolen for, at de to kongekroner blev placeret på Hvidovre kirke. Kronerne blev et symbol på den byudvikling, der i løbet af det 20. århundrede gjorde Hvidovre til en del af Storkøbenhavn, og logikken bag placeringen var, at de kom op på den kirke, der mod vest lå tættest på den gamle Vesterport.

Kirkegårdens østvendte låge førte ud til et stræde i landsbyens nordvestlige hjørne, men kom i 1930-erne til at give direkte adgang til forstadens nye hovedgade, Hvidovrevej.

Kirkegården måtte udvides i takt med presset fra en voksende befolkning, så i 1854 blev kirkegården første gang udvidet mod vest, og med en ny udvidelse fra begyndelsen af 1950'erne fik Hvidovre Kirkegård sin nuværende udstrækning. Begge udvidelser er stadig markerede ved de mure, der efter traditionen blev rejst omkring dem.

Da man indrettede de nye kirkegårdsudvidelser, skete det hver gang i pagt med tiden. Med den første udvidelse kom en del af den regelmæssighed og struktur, som kendetegnede den spirende industrialisering af samfundet. Med den anden udvidelse spejlede man det tidlige velfærdssamfunds stærkere standardisering af livsformerne. Lange gange med fint hegnede gravsteder af samme størrelse svarede til villavejenes grunde, og de nye boligbyggeriers velordnede struktur.

Omkring midten af det 20. århundrede var der udbredt forventning om, at kirkegården ikke ville kunne række til den udbyggede forstad Hvidovres mange indbyggere, og der blev derfor arbejdet på etablering af yderligere en kirkegård, Risbjerg Kirkegård, som kunne indvies i 1965.

Frygten for, at vi ville løbe tør for gravpladser, voksede frem i det tidlige industrisamfund, hvor befolkningen eksploderede. Det førte blandt andet til interesse for den ligbrænding, som kom til at fylde rigtig meget i vores kultur omkring gravlægning. Ligbrændingens store succes har for længst fjernet meget af presset på kirkegårdenes arealer.

Kirkegården har gennem de seneste årtier tilpasset sig det omgivende samfunds udvikling i mere liberal retning, og kan i dag tilbyde nye begravelsesmuligheder. Historien om kirkegårdens udvikling er en historie om netop - udvikling. Kirkegården har altid forsøgt at tilpasse sig det omgivende samfund.

I dag er det oplagt at indtænke nye funktioner i kirkegårdenes landskaber - ikke mindst i bykirkegårdene, hvor de levendes behov for grønne andehuller er voksende. Her tilbyder vores kirkegårde enestående oplevelser med stor tidsdybde og en variation i beplantning, som spejler stadig skiftende gravlægningskikke. Hvor det allerede i anden halvdel af 1800-tallet ikke var ualmindeligt for eksempel at nyde sin medbragte mad på de store københavnske kirkegårde, så står vi i Hvidovre først nu overfor indtænkning af nye oplevelser på kirkegården.

Hvidovre Kirke

Hvidovre Kirke er det naturlige centrum for kirkegårdens ældste del. Den er opført på et højdepunkt lige nordvest for Hvidovre landsby, og ikke usandsynligt har der her ligget en trækirke forinden. Den hvidkalkede middelalderkirkes ældste dele er opført i kalksten omkring år 1200. Kirkens farve er efter alt at dømme baggrunden for, at Hvidovre i 1600-tallet kom til at hedde Hvidovre, ligesom Rødovre fik navn efter den røde teglstenskirke her.

Det oprindelige kirkeskib blev senere forlænget, og i 1600-tallet blev sideskibet mod nord - Valbyskibet - opført for at give den lille kirke plads til bønderne fra Valby. De var blevet henvist til Hvidovre fra Frue Kirke i København. På kirkens sydside blev våbenhuset tilføjet, og endelig blev kirketårnet tilføjet i 1790.

Kirken blev svært beskadiget under svenskernes belejring af København i 1658-60, men kirkemurene blev ikke nedbrudt, som meget historisk litteratur ellers siger.

Kapellet

Sydvest for kirken ligger et nøgternt kapel i gule sten som et smukt minde over en brydningstid, hvor samfundet så småt begyndte at kere sig om bredere dele af befolkningen. Bygningen afspejler en forståelse for, at småkårsfolk dels ikke havde plads i deres boliger til at have kisten stående frem til begravelsen, som det var kotyme blandt gårdejere og andre med store boliger og dels, at man fandt det ubehageligt at have deres kister stående i kirken. I kapellet kunne mindre bemidlede have deres afdøde stående uden at blive påført store udgifter.

Kapellet blev opført i 1874-75 og skulle finansieres ligeligt af Hvidovre-Valby kommune og af Københavns Universitet som kirkeejer. Prisen blev oprindelig anslået til kr. 2.400, men endte med at koste 4.800. Det fine kapel i tidens byggestil var det andet af sin slags i Københavns Amt, men der kom snart flere til. I efteråret 1875 kunne man derfor i aviserne møde dødsannoncer som denne:

‘At min kjære Mand, Tømrersvend Carl Jakobsen, 52 Aar gl., efter et langt Sygeleie Fredagen d. 19de ds. er indgaaet til den evige Hvile, meddeles herved fraværende Slægt og Venner. Valby den 24. Novbr. 1875. Elisabeth Kathrine Jakobsen, født Johansen.

Begravelsen vil finde sted førstkommande Søndag Eftermiddag kl. 1 fra Hvidovre Ligkapel.’

Gennem store dele af det 20. århundrede var kapellet udsmykket med en legemsstor knælende engel udført af billedhuggeren H. P. Pedersen-Dan. Skulpturen er nu magasineret, og kapellet prydes i dag af smukke glasmosaikvinduer fra 2004 udført efter oplæg fra arkitekt Alan Havsteen-Mikkelsen.

HER HVILER
DEN KJERLIGE, TROFASTE HUSTRU OG MODER,
FREDERIKKE VIBEKE QVISTGAARD F. WILLEMØES,
DØD D. 24 APRIL 1863.
OG DATTER
MARIE ELISABETH QVISTGAARD
MED BRUDGOM,
ERHARD BORCH,
BEGGE DØDE 2 JUNI 1861.

Gravmælerne på Hvidovre Kirkegård

Hvidovre kirkegårds mange bemærkelsesværdige gravmæler repræsenterer et udsnit af lokalsamfundets forskellige betydende befolkningsgrupper gennem forskellige tider. En række af gravmælerne bliver præsenteret i det følgende - grupperet, så de også kan formidle de samfundsbevægelser, de repræsenterer. Alle de omtalte gravmæler bidrager til belysning af den kulturhistorie, vi er bærere af og forhåbentlig fortæller videre til de kommende generationer. Men alle kirkegårdens gravmæler tilbyder bidrag til at forstå vores kultur, tro og historie.

De omtalte gravmæler er markeret på kortene på indersiden af omslaget og kan identificeres på hjemmesiden www.findgrav.dk

Bønder, gartnere og mælkeforpagtere

Gårdejerne i sognet er den gruppe, der har efterladt sig kirkegårdens største gruppe bevaringsværdige gravmæler. De drev og ejede gennem mange generationer sognets jord, og de fik gravsteder på kirkegården, som modsvarede deres betydning. Her satte bondestanden sig i 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet gravminder, der underbyggede deres selvfølelse.

Hvidovre kirkegårds mest unikke samling af gravmæler blev rejst af flere generationer ejere af Søholmegård i Vigerslev. Familien ejede jord på nordsiden af Roskildevej ned mod Damhussøen, og noget af jorden lå på Frederiksberg. De to ældste af familiens gravmæler er liggesten efter den første generation, som efter landboreformerne i 1760'erne og 1770'erne blev gårdejere i moderne forstand. Bøndernes nye selvværd kan man aflæse i selve gravstenenes store format.

Pedernille Larsdatter 21¹, ligger under den ældste sten (den førømtalte sten, som i 1830 var ved at blive fjernet). Det er karakteristisk for tiden, at solide folks gravsten fik tekster, der fortalte om deres dyder og familieforhold. Det handlede om at sikre sig mod forglemmelse:

*'Herunder hviler støvet af en from kvinde og god moder, gårdmand Lars Jensens hustru, Pedernille Larsdatter af Ejby, af Vigerslev. Døbt 7. marts 1762, død 13. juli 1801. Indgik ægteskab den 16. december 1784. Moder til 5 børn, hvoraf 3 modtager hende i evigheden.'*²

Teksten på stenen afsluttes naturligt med et skriftsted (Åbenbaringen 14.13), som understreger troens selvfølgelige betydning i tiden og for det fortjente efterliv, der ventede afdøde.

Stenen illustrerer dansk navneskik før indførelse af dåbsforordningen af 1828, som indførte slægtsnavne for alle danskere - noget, der oprindeligt havde været forbeholdt adelige og akademikere. Pedernille hed livet igennem Larsdatter efter sin far uanset navnet på hendes ægteemand.

Gamle Lars Jensen 21, blev 27 år efter gravsat ved siden af Pedernille under en matchende sten, og teksten var tilsvarende omfangsrig og fortællende:

'Herunder hviler det forgængelige af en brav mand og fader, gårdmand Gamle Lars Jensen af Vigerslev. Født 7. august 1751, død 23. juni 1828 i sin alders 77. år. Levede i ægteskab med pigen Pedernille Larsdatter af Ejby i 17 år og havde med hende 2 sønner og 3 døtre, af hvilke børn den eneste nulevende søn helliger af taknemmelighed sin fader dette minde.'

Herefter følger igen et skriftsted (2. Timoth. 4.7.8.) som fortæller, at Lars Jensen havde levet et liv i overensstemmelse med troen, og at han ville blive belønnet i overensstemmelse dermed.

Dernæst følger stenens tekst op på Pedernilles sten og fortæller, at endnu et barn er afgået ved døden i den mellemliggende tid. Hvad stenen ikke fortæller er, at Gamle Lars Jensen fire år efter Pedernilles død giftede sig igen, men hans anden hustru, Kirsten Christensdatter finder vi ikke spor efter på kirkegården.

Jens Larsen 21, var Gamle Lars Jensen søn. Selv fik han 24 år senere rejst den første af det næste sæt på to imponerende sten. Det er opretstående, klassicistiske monumenter i hvid marmor og med en meget fin forarbejdning. Stenene er udsmykket med relieffer over soklen og på gesimsen, og de er udstyret med inskriptioner på både for- og bagside:

'Her under hviler støvet af den retskafne og kærlige mand og fader, gårdmand Jens Larsen af Søholmegård i Vigerslev, født 29. sept. 1784, død 26. juni 1852. Efter 35 års kærligt ægteskab begræder hans efterladte hustru Bendte Marie Jørgensdatter, med søn og 2 døtre, hans bortgang fra denne verden, 2 døtre modtage ham hisset. Velsignet være hans minde.'

Stenen er nu ikke længere udstyret med et skriftsted, men bagsideteksten ønsker for afdøde 'sov sødt i Jesu navn'. Igen illustrerer stenen patronymikon-skikken³, hvor børn tog efternavn efter faderens fornavn, og som noget nyt optræder nu navnet på gården, Søholmegård. Danske gårde begyndte først at få navne i årtierne efter udskiftningen sidst i 1700-tallet.

1 Tallet efter navnet henviser til kortet over Hvidovre Kirkegård på indersiden af omslaget og for de bevaringsudpegede gravmæler til listen på side 39-40.

2 Gravstenenes tekster gengivet i en moderne form for at lette forståelsen.

3 Patronymikon-skikken var, at børn fik deres fars fornavn som efternavn: Erik Hansens datter hed f.eks. Birthe Eriksdatter.

Benthe Marie Jørgensdatter 21, var hans enke. Hun overlevede ham i 11 år og fik så rejst et tilsvarende imponerende monument:

‘Her under hviler støvet af den trofaste ægtefælle og stræbsomme moder Benthe Marie Jørgensdatter født den 23. februar 1797, død den 16. september 1863. I 35 år levede hun et lykkeligt ægteskab med gårdejer Jens Larsen af Vigerslev. Tre børn og hendes forudgangne ægtefælle modtage hende i evigheden, medens tvende børn tillige med børnebørn og et barnebarnsbarn begræde hendes bortgang. Velsignelse hvile over dit minde.’

Nu var det tredje af ægteskabets fem børn gået bort, men glæden ved, at slægtens fortsættelse så ud til at være sikret, lyser ud af oplysningen om børnebørn og oldebarn. Benthe Marie Jørgensdatter var i øvrigt datter fra Spurvegården i Hvidovre.

Lars Jensen, 12, (1834-1912) og **Birthe Jensen** f. Thomsen (1837-1911) og datteren **Laura Kirstine Jensen-Søholm** (1873-1926) ligger under slægtens næste gravmæle lidt syd for de andre. Det er smykket med en fornem rød granitsten i et gravsted omgivet af granitsteler og jernkæder. Lars Jensens illustrerer en bred folkelig modstand mod ophævelsen af den gamle patronymikonkik. Fem år efter ophævelsen, fik han alligevel sin fars fornavn som efternavn. Til gengæld viser datterens navn, hvordan navnene på landets gårde i løbet af 1800-tallet begyndte at indgå som slægtsnavne.

Ludvig Bech, 49, (1848-1924) var gårdejer i Valby og tredje generation på en gård med arealer på sydsiden af Valby Langgade vest for den nuværende Langgade Station. På ejendommens arealer ligger i dag blandt andet kendte byggeforeninger som ‘Den hvide By’ og ‘Selveje’, der blev bebygget i begyndelsen af det 20. århundrede.

Det anseelige familiegravsted op mod vestmuren fra kirkegårdsudvidelsen fra 1854 rummer både historien om en udvikling i det lokale landbrug og om byens vækst. Ludvig Bech oplevede som gårdejer i Valby at blive indbygger i København, da København overtog Valby fra Hvidovre-Valby kommune, og han greb muligheden for at kapitalisere ejendommen, da behovet for byggegrunde omkring år 1900 fik priserne til at stige kraftigt.

Familiegravstedet vidner også om københavnerbøndernes velstand efter 1870-erne og om deres lyst til at vise den frem. Den store centrale gravsten er i granit, poleret og riffelhugget.

Anders Peter Bech, 49, (1885-1960), hans søn, fik placeret sin gravsten til højre for faderens. Ligesom sin far fik han sit erhverv med på stenen, han var handelsgartner. Fra 1919 drev han sit handelsgartneri på Kettevej, og i sin karriere opnåede han flere tillidshverv i gartneribranchen og opnåede at blive udnævnt til Kommandør af Dannebrog og Dannebrogsmænd for sin faglige virksomhed.

De to sten på gravmælet repræsenterer én af hovedfortællingerne om Hvidovre ved overgangen fra land til sommerland og forstad. Nærheden til den voksende storby åbnede et marked for fødevarer, som stimulerede gartnerierhvervet på bekostning af landbruget. En medvirkende faktor var de stigende jordpriser, som gartnerierhvervet kunne forrente gennem sin mere intensive drift. Hvor landbruget frem til forrige århundredskifte var det altdominerende lokale erhverv, var det gartneriet, der havde den placering i det nye århundredes første årtier.

Peder Olsen, X1, (1857-1919) og hans hustru **Caroline Olsen** (1863-1935), der begge var fra Hvidovre, hviler under en klassisk, høj sort stele udsmykket med et palmeblad. Deres liv fortæller en repræsentativ fortælling om, hvordan de mindre landbrug fra omkring forrige århundredskifte gik over fra landbrug til gartneridrift. Peder Olsens svigerfar drev som landmand et lille brug på godt 15 tønder land, men i år 1900 havde Peder Olsen sendt den gamle på aftægt og kaldte sig nu gårdejer. Men to årtier efter fik han titlen gartner på sin gravsten. Gravstenens fremtræden signalerer fint, hvordan de større gartnere nu socialt kunne se sig på niveau med gårdejerne.

Christen Nielsen, 23, (1842-1918) og **Marie Nielsen** (1854-1942) drev Hovedstensgården vest for Hvidovrevej. Det var ikke en af kommunens største gårde, men jorden var fed, og tiderne generelt gode, så den blev ikke udstykket i den bølge omkring første verdenskrig, hvor så mange andre Hvidovre-gårde blev solgt til villagrunde. Den gik i arv til sønnen **Jørgen Nielsen** (1880-1959), der var gift med **Sofie Nielsen** (1876-1947). De fik alle plads på den smukke sten, som fortæller om gårdens to sidste generationer, for Jørgen Nielsen solgte gården til Hvidovre Kommune i 1935 i den sidste store bølge af opkøb af gårde i Hvidovre, hvor Københavns Kommune også købte fire gårde.

Gravstenen er en stor stele i sort fuldpoleret granit, og gravstedet fremtræder som et klassisk bondegravmæle.

Alexis Eduard Wrem, 34, (1855-1914), var født i Gentofte, men giftede sig med **Anna f. Christensen**, som var født i Hvidovre Sogn. Omkring 1890 var han mælkeforpagter i Hvidovre, og i 1896 købte han en ejendom i Vigerslev, hvorfra han fortsatte sin forretning, medens hans hustru Anna sideløbende drev købmandsbutik.

Deres imponerende gravsten i fint hugget grå granit er smukt udsmykket i skønvirkestil med en blomsterkurv for neden og en roset for oven.

Erhvervet som mælkeforpagter voksede frem i årtierne efter 1860 og forekom hyppigst tæt på større byer, hvor der var afsætningsmuligheder for frisk mælk og fløde. En mælkeforpagter havde kontrakt på mælken fra en eller flere gårde, og efter at have hentet mælken, lod han den stå i sin mælkekælder. Derefter blev den skilt i mælk og fløde, hvorpå den blev kørt til byen og solgt en detail. Tidens politiarkiver rummer en del sager om forfalskning af mælken, der let kunne fortyndes med vand. Det skete både for at tjene mere og for at kunne holde på kunderne i perioder, hvor mælkeproduktionen var lav. Erhvervet ophørte i årene efter den første verdenskrig og forsvandt helt med indførelsen af en ny mælkeordning kort før anden verdenskrig.

Krofolk i Valby og Hvidovre

Ikke færre end tre af kirkegårdens store liggesten fortæller om familien på én af sognets kongeligt privilegerede kroer. Valby havde ligesom Hvidovre siden 1600-tallet en privilegeret landevejskro. Begge kroer blev påvirket, da de lokale landeveje blev omlagt i 1700-tallet. Hvidovre Kro mistede sit privilegium og blev afløst af Flaskekroen, da Køgevej omkring 1720 fik sit nuværende forløb, og den privilegerede kro i Valby måtte flytte fra Valby Langgade, da den nuværende Roskildevej sidst i 1700-tallet blev anlagt over Frederiksberg Bakke. De privilegerede kroer var økonomisk gode virksomheder, og det ses på stenene over tre generationer krofolk fra Valby. Til gengæld blev krofolkene ikke så gamle.

Liggestenenes tekster har i hen ved hundrede år været næsten ulæselige, men heldigvis blev det, der endnu kunne læses, tydet i 1881.

Birthe Nielsdatter, 10, ligger under den sydligste af de tre liggesten med teksten:

‘Den én gang sejrskransen får, som indtil stridens ende står. Her under ligger den i Gud elskende, nu salig (i himmelen) Frederich Svendsens hustru Birthe Nielsdatter, barnefødt i Valby 1707 ... avlede 17 børn. Boede og døde i Valby Værtshus august 1756 i sin alders niogfyrretyvende år.’

Stenen er udsmykket med evangelistmedaljoner i de fire hjørner, og fornedet midt for præsenterer stenen os for et timeglas placeret på et kranium som et *‘memento mori’* (husk, du skal selv dø) til de forbipasserende. Hendes mand Frederich har ikke fået plads på en bevaret gravsten.

Giertrud Svendsen, 10, ligger under stenen ved siden af. Hun var gift med kromand Peder Svendsen fra Valby Kro. Peder var formentlig et af ovennævnte Birthes mange børn, og brugen af familienavnet Svendsen antyder, at familien ikke længere opfattede sig som en del af bondestanden, men Giertrud kom også selv fra en familie med slægtsnavn. Den indholdsrige tekst på denne sten omfatter ud over det citerede også et digt:

‘Her under hviler de jordiske levninger af Giertrud Svendsen født Høyberg. Født i Kalundborg den 6. januar 1750, indgik ægteskab den 22. august 1776 med Peder Svendsen kromand i Valby, udi hvilket ægteskab avlede 2de sønner, som før moderen er indgået i evigheden. Hun døde 15. oktober 1792 i sin alders 43. år efter at hun havde levet i et kærligt ægteskab med sin efterlevende mand 16 år 1 måned og 23 dage.’

Krokronen fik kun et kort liv og mistede begge sine børn. Men kroen var en virksomhed, som skulle drives videre, og det krævede en kvindes deltagelse. Hende møder vi nederst på næste liggesten.

Peder Svendsen, 10, (f. 1745) er hovedperson på den tredje liggesten. Den store sten, har som de foregående sten en lang tekst.

‘Her hviler Peder Svendsen forhen kromand i Valby. Død den 12. oktober 1802, 57 år gammel. Han var hæderlig arbejder, en virksom borger, en kærlig ægtemand, en omfader, en agtværdig mand. Stort var vennens og medborgerens - uerstatteligt enkens og tvende døtres tab.’

Heller ikke han blev gammel, og overlevede kun sin første kone med ti år, men han nåede at sikre slægtens videreførelse med sin anden kone, **Cicilia Svendsen**. De fik mindst to børn, og hun overlevede Peder med 32 år. Hun mindes nederst på stenen:

‘Her hviler vores afdøde moder Cicilia Svendsen, død den 4. maj 1834.’

Kroen fortsatte i familiens eje i flere generationer idet kroen overgik til en datter af Cicilia, Gertrud Svendsen, der var født i 1794. Hun giftede sig med en ældre mand, Chr Bøhm, men ingen af dem har et bevaret gravmæle på Hvidovre Kirkegård.

Jørgen Petersen (1796-1856) var kroens næste ejer, og hans sten er bevaret. Han var sandsynligvis Cicilias andet barn, og hans efternavn var en tilbagevenden til patronymikonskikken, som Jørgen selv efterfulgte ved navngivningen af sine børn i 1820-erne. Jørgen Petersens gravsten ligger i dag på præsteboligens loft og fortæller:

‘Herunder hviler Jørgen Petersen⁴ forhen kromand i Valby, født d. 31. januar 1796, død d. 11. november 1856 og hustru Ane Maria Jørgensen, født Steffensen, født d. 5. marts 1802, død d. 20. september 1850. Samt søn Chresten Jørgensen, født d. 8. februar 1826, død d. 28. juli 1847. Her ved gravens stille favn velsignes skal eders navn, fred med eders støv.’

De kongeligt privilegerede kroers betydning forsvandt i takt med moderniteten, og da Hvidovre lidt inde i det 20. århundrede var i færd med at blive forstad og cykelturismen langs Køgevej tog til, blev der marked for ny kroaktivitet. To gravmæler over ejere af Frihedskroen viser, at også den moderne kro var afsæt for velstand.

4 Folketællingerne staver ‘Pedersen’

Laurits Pedersen, 5, (1882-1945), var den første ejer af Frihedskroen, der startede som Cafe Dansborg på Køgevejs nordside, men som hurtigt flyttede over på hjørnet af Køgevej og Strandmarksvej. Frihedskroen udviklede sig til et af Hvidovres to markante samlingssteder, hvor der både kunne afvikles store arrangementer og danses til levende musik. Frihedskroen var den første kro i selve Hvidovre efter, at den gamle privilegerede kro var ophørt i slutningen af 1700-tallet. Navnet tog kroen efter gården Friheden, der lå på den modsatte side af vejen. Navnet 'Friheden' er en reference til bøndernes kamp sidst i 1700-tallet for at slippe ud af det gamle dyrkningsfællesskab.

Aage Christian Pedersen, 4, (1915-1972), var hans søn, som fortsatte driften af restaurationen. De to generationer markerede i deres titler også den bymæssige udvikling i tiden, så hvor faderen var kroej, blev sønnen restauratør.

Deres to gravmæler i hvid marmor står syd for kirken og udgør et markant monument over en epoke, hvor Hvidovre blev forstad, og hvor det endnu var kroerne, der leverede lokaler, når der f.eks. skulle afholdes politiske møder, som da Thorvald Stauning talte om lysthusbeboernes rettigheder i Hvidovre midt i 1920'erne.

Krig og modstand

En særlig gruppe gravmæler er viet til borgere, der risikerede livet for Danmark. De dækker krigene fra 1864 til Afghanistankrigen, hvor vi efter ti års krigsførelse trak de danske kamptropper ud i 2012. Mange af Hvidovres ofre ligger ikke her på Kirkegården, da faldne soldater i ældre tid ikke blev bragt hjem til begravelse, men blev begravet tæt på kamppladsen. Derfor mindes sognets faldne fra de slesvigske krige (1848-50 og 1864) ikke på kirkegården men på tavler i henholdsvis Hvidovre Kirke og i Frederiksberg kirke.

Men med modstandskampens ofre fra besættelsen forholder det sig anderledes. Her finder vi en stor del af ofrene på Hvidovre Kirkegård men nogle ligger i Mindelunden i Ryvangen.

Heldigvis var der også soldater, der slap fra kampene med livet i behold, og en af dem ligger diskret under en uanseelig lille sort stentavle sammen med sin hustru.

Lars Christian Jensen, 30, hviler i et større familiegravsted, og selv om både han og hans kone nåede en for tiden høj alder på henholdsvis 97 og 86, er det ikke det, der har gjort gravmælet bevaringsværdigt. Lars Chr. Jensen var veteran fra krigen i 1864, og som veteran fra den ulykkelige krig blev han udnævnt til Dannebrogsmænd i 1923.

Han var født ind i en gårdmandsfamilie i Uggerløse sogn og begyndte sit arbejdsliv som 4-5-årig gåsedreng. Han blev udlært som smed i Holbæk og drog på valsen i tre år, før han slog sig ned i København. Han blev indkaldt i 1863 og var fra marts 1864 på slagmarken. Han deltog i kampene ved Dybbøl og på Als, hvor han blev såret og bevidstløs taget til fange.

Som krigsfange kom Christian Jensen over Hamborg og Berlin til Schlesien for endelig at komme til Østrig, hvor han havde glæde af sit gode tysk, som han havde tilegnet sig i tiden som naver.

Hjemme i Danmark arbejdede han et par år som maskinmester ved damptærskværker, hvor han tjente nok til at kunne slå sig ned som smedemester på Nørrebro i København. Han giftede sig med Hanne Louise i 1866, og de fik sammen 10 børn, hvoraf otte endnu levede i 1924. Han stoppede med at arbejde som 70-årig og flyttede derefter ind hos en datterdatter, som boede i Hvidovre Sogn.

Endnu som 89-årig havde han det godt bortset fra lidt med synet og hørelsen, og han gav udtryk for, at han *‘med særlig forkærlighed dvæler ved erindringen om mine bevægede ungdomsår, i hvilke jeg havde den ære at kæmpe for mit land. For tre år siden genså jeg Dybbøl og Als og glædede mig over, at Dannebrog igen vejer over det tabte, men genvundne land.’*

Agnes Victoria Andreasen, 58, (1893-1945) boede på Kirkebroen, var gift og mor til to børn. Hun var én af modstandskampens stærke kvinder, som lagde hjem til modstandsfolk, der var gået under jorden. I februar 1945 husede hun en løjtnant og hans hustru, som havde afsnitscentral på adressen. Da tyskerne en aften ankom og begyndte at skyde på huset, fik hun sine børn og løjtnantens hustru ud i baghaven - hendes mand var på arbejde. Da de to børn var kommet bort fra hinanden søgte Agnes tilbage til huset, hvor løjtnanten var i ildkamp med tyskerne, og i den forbindelse mistede hun ligesom løjtnant Arthur Nielsen livet.

Den anseelige gravsten er af hvid marmor med sokkel af rød sandsten og prydet af Frihedsrådets bronzeplakette.

Frank Kronbach Nielsen, 32, (1926-1944), der var en 18-årig lærling, havde en løs tilknytning til modstandsgruppen Holger Danske. Han blev myrdet af HIPO i Ringstedgade på Østerbro i forbindelse med en aktion mod et medlem af Shalburgkorpset.

Hans gravmæle, der er udstyret med Frihedsrådets bronzeplakette, er formet som en brudt søjle på granitsokkel, som symboliserer det liv, der blev afbrudt alt for tidligt.

John Otto Jørgensen, 42, (1916-1949) var gruppeleder i Hvidovrekompagniet. Han blev anholdt af Gestapo under en razzia på Hvidovre Kommunekontor i efteråret 1944. Han blev tortureret på Shellhuset uden, at det lykkedes at få oplysninger fra ham. Senere blev han sendt i Kz-lejr i Tyskland og kom hjem efter krigen stærkt afkræftet og med ødelagt ryg. Han lå i gips i to år og døde 18. marts 1949.

Den store røde granitsten er udsmykket med et bronzerelief, men er ikke udsmykket med Frihedsrådets plakette - formentlig fordi han først døde fire år efter Befrielsen.

Anders Kristian Olsen, 54, (1904-1945) var uddannet skomager, medlem af det kommunistiske parti og var aktiv i illegalt bladarbejde. I 1944 blev han tilknyttet militærgrupperne i Hvidovre. Han blev skudt umiddelbart efter arrestationen i hans eget hjem som led i en gengældelsesaktion fra en tysk terrorgruppe. Efter Befrielsen blev hans lig fundet i Ryvangen og overført til Hvidovre Kirkegård.

Søren Birktoft, 48, (1906-1944) var lærer ved Kettevejskolen, han var medlem af sognerådet, og han var formand for menighedsrådet ved Hvidovre Kirke. I den sidste egenskab kom han i 1944 under vejr med, at der var stjålet en stor sum penge fra en indsamling til en kommende Strandmarkskirke. Det var den karismatiske præst ved Hvidovre Kirke, pastor Stiigvad, der stod bag bedragerierne, og han fik på tragisk vis overtalt et par af sine gamle konfirmander til at likvidere Søren Birktoft ved kirkegårdsmuren under påskud af, at han var tysk meddeler. I virkeligheden var Søren Birktoft aktiv i periferien af modstandsbevægelsen.

Erik Berre Rolandsen, X2, (1984 - 2010), var overkonstabel og er den senest faldne danske soldat på Hvidovre Kirkegård. I begyndelsen af det 21. århundrede førte en ny aktivistisk udenrigspolitik Danmark ind i militære aktioner i Mellemøsten. Tungest var den danske deltagelse i den amerikansk ledede Afghanistan-krig, hvor ikke færre end 43 danske soldater mistede livet. Erik Berre Rolandsen var udsendt med hold 9, men lidt over en uge inden den planlagte hjemsendelse blev han dræbt, da hans køretøj blev ramt af en improviseret sprængladning. Han var uddannet tambour, men fungerede under udsendelsen som skytte på køretøjet. Erik Berre Rolandsen efterlod sig hustru og to børn.

SOGNERÅDSFORMAND
ARNOLD NIELSEN
* 1. 1. 1872 + 15. 10. 1947
OLIVIA NIELSEN
* 19. 9. 1884 + 14. 2. 1967

REIST AF VENNER OG BORGERE

Forstadens folk

Efter det første årti af 1900-tallet tog den udvikling fart, der i løbet af et par årtier gjorde Hvidovre til forstad. En offentlig sektor ankom og voksede i takt med Danmarks overgang til velfærdssamfund, så nu blev det borgere, der havde ansvar for at få fællesskabet til at fungere, der prægede kirkegården.

OVERLÆRER
I HVIDOVRE

C. N. PETERSEN

* 17-7-1882 + 4-11-1941

OG HUSTRU

HELGA PETERSEN

* 22-10-1882 + 25-5-1975

Claus Petersen, 2, (1882-1941) blev ansat som førstelærer ved skolen i Hvidovregade i 1914 og medvirkede som skoleleder ved opførelsen af Hvidovres første bymæssige skole, den senere Sønderkærskole. Han blev en markant leder af skolevæsenet i den periode, hvor Hvidovre gik fra én landsbyskole til tre moderne skoler.

Overlærer C.N. Petersen var én af lokalsamfundets markante personer fra de store vækstår i Mellemkrigstiden. Overlæreren, som han hed i daglig tale, var leder af Hvidovres skolevæsen til sin død i 1941. Claus Petersen fik placeret Hvidovres skolevæsen smukt i løbet af 1930-erne, hvor en målrettet og ret håndfast pædagogik gav skolevæsenet en meget høj faglig standard.

Gravmælet er prydet af en marksten i granit, hvis størrelse markerer, at skolevæsenets leder 'overlæreren' endnu i 1940'erne var en fremtrædende person i forstaden. Claus Petersen var i nogle år også sekretær for sognerådet og dermed kommunens første ansatte administrative personale. En af kommunens veje er opkaldt efter ham.

Niels Madsen, X3, (1893-1948) var avisejer og redaktør og startede i 1926 Hvidovres første og eneste overlevende avis. Hvidovre Avis er blandt kommunens absolut ældste virksomheder, og avisen, som fortsat er i familieje, drives fortsat af familien. Avisen har nu gennem næsten 100 år været Hvidovres væsentligste fælles kilde til nyt om byen og platform for debat om udviklingen og er dermed en del af kommunens identitet.

Svend Aage Sørensen, 63, (1897-1988) blev i 1937 ansat som bestyrer af Hvidovres første kommunale vandværk. Gennem årtier herefter var vandtårnet på H.C.Bojsensvej kommunens vartegn, og sammen med vandværket på Biblioteksvej, markerede det indførelsen af trykvand i Hvidovre. Herefter var det ikke længere nødvendigt med gravede brønde på alle parcellerne i udstykningerne. Med vandforsyning og den tilhørende kloakering på plads, kunne Hvidovre indtage sin plads som forstad.

Arnold Nielsen, 1, (1872-1942) blev Hvidovres sognekonge. Han var formand for formernes forbund og fremtrædende socialdemokrat, da statsminister Stauning bad ham om at flytte til Hvidovre, købe et hus og stille op til sognerådsvalget i 1929. Han fik den sidste plads på opstillingslisten og blev sidst blandt de valgte, men gruppen valgte ham alligevel til

sognerådsformand. Han gjorde op med det kaos, der prægede Hvidovre i 1920'erne og styrede med sikker hånd den kommunale udvikling frem til sin tidlige død, der skyldtes arbejdsmæssig nedslidning.

Den monumentale marksten af granit bærer den tidstypiske indskrift '*Rejst af Venner og Borgere i Hvidovre Kommune*'. Arnold Nielsen har fået opkaldt en vej efter sig.

Ole Toft Sørensen, 55, (1887-1960) blev Hvidovres 1. borgmester, da kommunen i 1952 fik det, der i samtiden hed Gentofte-status. Det var en tidssvarende bymæssig styreform, der gav forstadskommunerne mulighed for at få en administration, der kunne modsvare de voksende befolkningers behov. Som leder af Hvidovre Kommune 1944-58 stod han bag den almene boligsektors stærke placering i Hvidovre. Den markante røde granitsten blev rejst af 'Socialdemokratiet, venner og familie'. Også han har fået en vej opkaldt efter sig.

Milton Graff Pedersen, X4, (1953-2013) blev Hvidovres sjette borgmester i 2007 og gik af i 2012. Den beskedne granitsten uden særlig indskrift fortæller både om politisk turbulens og om nye tider med mere diskrete gravlæggelser.

Kunstnere

Johanne, (1860-1934) og **Hans Peder Pedersen-Dan, 40**, (1859-1939), der begge var billedhuggere, hviler under en beskeden marksten, som H.P. Pedersen-Dan huggede og satte ved sin svigermors død. Her blev efterfølgende både Johanne og Hans Peder begravet. Parret havde boet i Hvidovre Rytterskole siden 1912, og i de år stod en del af deres værker i bygningen. H.P. Pedersen-Dan skabte blandt andet de nationalt kendte værker *'Den lille hornblæser'* og *'Holger Danske'* på Kronborg, men også figurgruppen *'En moder'* fra 1903, som i dag står foran Rytterskolen.

Johanne Pedersen-Dan, f. Betzonich, trappede sin billedhuggerkarriere ned, da hun blev gift, men på Rytterskolen står én af hendes skulpturer *'Åkandeplukkersken'* og demonstrerer hendes kunnen. I 1906 designede hun emblemet til den internationale bevægelse for kvindelig stemmeret i anledning af den 3. internationale kongres i København. I en moderniseret form er det fortsat bevægelsens emblem.

Bertel Budtz-Müller, 57, (1890-1946) var førstmand, soldat, forfatter og teatermand. Medens han var løjtnant i den danske hær, blev han i tiden efter den Russiske revolution i 1917 grebet af socialismen. Som syndikalist måtte han forlade hæren og slog herefter ind på den kunstneriske bane. Op gennem 1920-erne havde han en stor produktion af skuespil, og han skrev også hjemstavns historier fra Nordjylland. Hans ideologiske overbevisning førte ham nærmere socialdemokratiet, og han stiftede i 1923 Arbejdernes Teater på Nørrebro. Det forlyder, at hans internationale socialist-forbindelser blandt andre førte den amerikanske forfatter Ernest Hemingway til Rytterskolen i Hvidovre, hvor Budtz-Müller boede fra 1938. Hans mindetavle er udsmykket med et marmorrelief af den markante socialist i profil udført af billedhuggeren Johan Galster. Tavlen, der blev afsløret i juni 1948 med en tale af Københavns overborgmester H.P. Sørensen, er prydet med det motto, der styrede Budtz-Müllers holdninger gennem hele livet, *'De fattige har altid ret'*.

Helge Schønnemann, X5, (1918-1980) voksede op på Eriksminde og var en af Hvidovres markante modstandsfolk med mangesidede aktiviteter for Hvidovrekompaniet. Men han var også - om nogen - forstaden Hvidovres arkitekt. Han tegnede en række af velfærdsforstadens mest markante bygninger med kommunens nye Hvidovre Rådhus i spidsen. Blandt Helge Schønnemanns øvrige kommunale arbejder kan nævnes Rishjerg Kirke,

Risbjerg Kirkegårds Kapel, Dansborgskolen, Langhøjskolen, Engstrandskolen og Hvidovre Isstadion.

Hans hustru, kunstneren **Kirsten Schønnemann** (1926-2012) bidrog til hans værker med indendørs design - blandt andet på Rådhuset og ved farvesætningen af Risbjerg Kirkegårds Kapel.

Harry Fløistrup, 43, (1895-1970) voksede op i København og blev i 1915 bogbinder med sølvmedalje. Han blev selvstændig bogbindermester i 1921, valgtes ind i lavsbestyrelsen i 1942 og i de tre år fra 1959 til 1961 var han lavets oldermann.

Niels Skrivers, X6, (1880-1940) var arkitekt og født i Vigerslev. Han tegnede blandt andet Virum Kirke fra 1940 og beskæftigede sig meget med herregårds- og kirkerestaurering.

Gravmælet er formet som bronzeplade indsat i en mur af granitkvadre. I muren er også indsat en bronzeplade over proprietær *Johannes Madsen*, hustru og datter. Johannes Madsen var Niels Skrivers svigerfader.

P. Herman Hoffmark, 64, (1907-1987) var komponist, arrangør, musiker og akkompagnetør. Han markerede sig i det lokale musikliv ved at have sin debut i 1923 på Brøndby Badehotel, og han komponerede Hvidovrevalsens i 1935. Hans musikalske løbebane førte ham ikke blot rundt i landet, men også til udlandet, og hans mangesidige virke omfattede både komposition, arrangement og akkompagnement. Karrieren var udspændt mellem arbejde som organist ved Maribo Domkirke og pianist i Bakkens Hvile.

Peter Nørlund, 51, (1887-1963) var klarinettist og komponist. Han havde blandt andet ansættelse som soloklarinettist i 'Tivoli- og Palækoncerternes Orkester' også kendt som 'Københavns Filharmonikere', som turnerede i Danmark fra årene omkring 1. verdenskrig til begyndelsen af 1930'erne med klassiske musikopførelser.

Kirkens folk

Når kirken udfylder sine opgaver for menigheden, er den samtidig en arbejdsplads. Kirkens personale har historisk ikke været synligt på kirkegården, men i dag er flere af kirkens funktioner repræsenteret.

Provst Claus Bjerregaard, X7, (1946-2015) var præst ved Hvidovre Kirke. Claus Bjerregård blev i 1976 ansat ved Hvidovre Kirke og var fra 1982 til 2015 kirkens sognepræst - den sjette i rækken. Claus Bjerregaard blev yderligere fra 1997 provst for Rødovre-Hvidovre provsti frem til sin pludselige død.

Af historiske grunde leder man ellers forgæves efter præstegravmæler på Hvidovre Kirkegård. Forklaringen ligger for den ældre tid i, at Hvidovre Kirke fra slutningen af 1400-tallet til 1925 var uden egen præst, men blev betjent fra andre kirker. I nyere tid skyldes det, at kirkens præster må fraflytte præsteboligen ved pensionering og derfor i reglen fraflytter Hvidovre Sogn.

Søren Rasmussen, X8, (1940-2006) var kirkeværge for Hvidovre Kirke og ligger ved siden af kirkens mangeårige graver, Niels Larsen, på sydsiden af kirken - dér, hvor gammel overtro fortæller, at det er bedst at ligge, fordi regnvandet fra kirkens tag har kvalitet som vievand.

Det konsekvent gennemførte gravsted med gennemgående anvendelse af granit peger på Søren Rasmussens position som oldermænd for brolæggerlavet, en post, han bestred gennem 23 år frem til sin død.

Ejner Krabbe, X9, (død 1961) var telefonmester i KTAS og mistede livet i en tragisk trafikulykke på Arnold Nielsens Boulevard. Han boede på Sydkærvej og virkede aktivt for oprettelsen af et Risbjerg Sogn, der i 1952 blev en realitet som Hvidovres tredje sogn. Derefter blev han formand for udvalget til etablering af en fælles kirkegård i Hvidovre, idet Hvidovre Kirkegård ikke ville kunne rumme den snart udbyggede forstads mange tusinde indbyggere. Arbejdet lykkedes, men han nåede ikke selv at opleve indvielsen af den nye Risbjerg Kirkegård i 1965.

Særlige erhverv

Kirkegårdens gravmæler er ikke bare en kilde til personal-, kunst eller generel kulturhistorie, de fortæller også om uddannelser og stillingsbetegnelser, som ikke længere er aktuelle.

Når man møder stenen over **pølsemaker Carl Jørgensen, 52**, forekommer det ikke så mærkeligt, for pølser producerer og spiser vi fortsat, men den særlige uddannelse er for længst ophørt, og i fagsproget uddannes man nu til 'forædler', hvis man skal specialiseres i pølsemakeri.

Tilsvarende fortæller stenen sat over **knallertmekanikerlærling Mattias Lorenzen, X10**, om en afskaffet uddannelse. I dag skal man være cykel- og motorcykelmekaniker for at udføre samme funktion.

Noget anderledes forholder det sig med titlen **toldoppebørselskontrollør Peter F.L.H. Møller, 39**, der var født i 1845 og døde i 1908. Den bedagede titel dækker over opgaver, som i dag er blevet helt digitaliseret. En toldoppebørselskontrollør modtog og kvitterede for toldafgifter, hvorefter betalingen havde retsvirkning. Titlen blev afskaffet i 1916. Stenen vidner om statstjenestemænds anseelse i samtiden.

Det sidste gravmæle i denne gruppe er rejst over **fisker Robert Petersen, 59**. Den lille sten i markstensgranit er blandt kirkegårdens yngste bevaringsværdige gravmæler. Her hænger bevaringsværdien sammen med, at erhvervet ikke længere udøves i Hvidovre. Hvidovres fiskeri foregik fra det gamle ladeplads for enden af Lodsvej, og herfra var der adgang til gode fiskepladser over hele farvandet Kalveboderne, som indtil 1940'ne også omfattede hele det nuværende Vestamager. Fra 1880'erne blev Hvidovre hjemsted for et helt lille fiskerleje, hvor en del af fiskerne kom fra Sverige. Fiskerne nød godt af, at hele det københavnske marked lå indenfor en times kørsel i hestevogn.

Andre gravmæler

Martin Petersen Kjellerup, 26, (1850-1935) og hans hustru **Johanne Kjellerup, født Jørgensen**, (1843-1920) er bisat i Hvidovre Kirkegårds eneste mausolæum. Bygningen står massivt i røde sten og med pyramideformet tag i rød tegl op mod den nordlige kirkegårdsmur.

Hverken Martin Petersen Kjellerup eller hans hustru var lokale, og det kan være med til at forklare, at de valgte en gravskik, der var så fjern fra den landlige gravskik på Hvidovre Kirkegård. De var blevet gift i 1888 og lod mausolæet opføre i 1916 - få år efter deres sølvbryllup. Parret boede en del af deres ægteskab på Bülowvej på Frederiksberg, og herfra tjente Martin Kjellerup en del af sine penge ved handel med værdipapirer. Han kaldte sig ved sin død rentier.

Ved hans død blev 1.200 indbetalt til Frue Kirke - som ejer af Hvidovre Kirke - til vedligeholdelse af gravmælet.

Carl Johan Christopher v. Westen, 16, (1845-1899) og hans hustru **Amalia v. Westen** (1854-1936) hviler under en meget stor liggesten af slebet hvid marmor. Gravstenen betragtes som bevaringsværdig alene på grund af sin alder, men derudover er den lokalt interessant ved at være sat over noget så sjældent i Hvidovre som adelige personer. Fraværet af adelige skyldes, at Hvidovre overvejende var ejet af kongen fra reformationen i 1536 til arvefæstets indførelse i 1760-erne.

Slægten v.Westen har i høj grad udmærket sig militært, men C.J.C.v.Westen var civil embedsmand, ansat i postetaten og senere i revisionsdepartementet. Han var kirkeværge for Jesuskirken i Valby, som Hvidovre Kirke i denne periode var annekskirke til. Hans hustru var blandt andet engageret i kirkeligt arbejde i København.

Marie Elisabeth Quistgaard, 29, og Erhard Borch har fået et af kirkegårdens bemærkelsesværdige gravmæler. Deres marmorplade er indmuret i kirkegårdens indre vestmur. Det er imidlertid ikke deres navne, der står øverst, men Maries mor, *Frederikke*, som døde to år efter de to unge mennesker.

Ved de unges begravelse oplevede Hvidovre Kirke en af sine ret sjældne celebrity-begravelser, for Marie var niece til søhelten Willemoes fra Englandskrigene, så begivenheden havde pressens bevågenhed.

Søndag d. 2. juni 1861, tre dage før deres planlagte bryllup, lånte parret en jolle ved slæbestedet for enden af Lodsvej og sejlede ud i Kalveboderne. Det blev observeret fra land, at de spiste, men lidt efter, var de forsvundet, og jollen sås flydende. Der blev slået alarm, en fiskejolle gik ud og fandt snart de to liggende tæt sammen på havbunden.

Jensigne Cathrine Larsen, 44, (1869-1904) nedkom den 13. juni med et drengébarn, Hjalmar, men døde - som så mange i tiden - barselsdøden blot to dage senere. Hjalmar overlevede et halvt år, men så mistede også han livet. Enkemanden Hans Peter Larsen giftede sig igen for på ny at blive enkemand i 1930. Stenen i blankpoleret sort granit vidner om, at barsels- og barnedød ikke blot forekom i fattige familier.

Christine Rasmussen, 50, (1892-1931) havde otte søskende. Med sin mand malermester Hilmar Rasmussen nåede hun at få fem børn, inden hun døde i en alder af 39 år. Samme gravmæle rummer en tavle til minde om malermesterens anden kone **Dorthe Rasmussen** (1903-1971). Med hende fik han yderligere syv børn. Selv mindes **Hilmar Rasmussen** (1892-1977) på en tavle i midten. Gravmælet illustrerer den børnerigdom, der over få generationer fik folketallet til at eksplodere, inden den moderne familie med få børn blev den herskende familieform.

Gravmælet er særpræget med bronze- og zinkplader indsat i granit og udformet som liggesten.

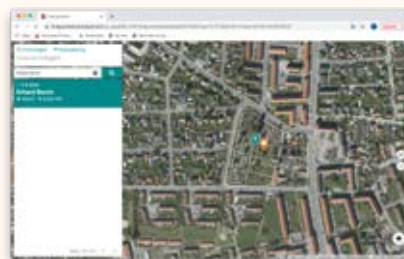
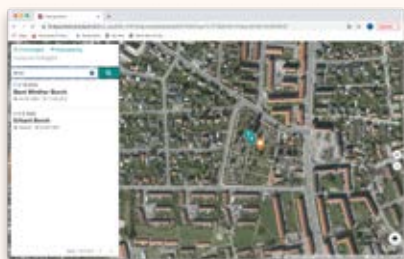
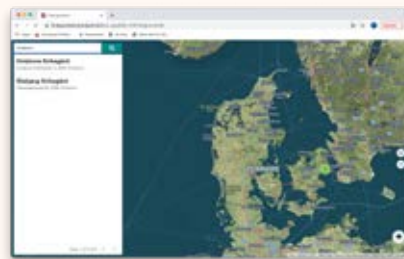
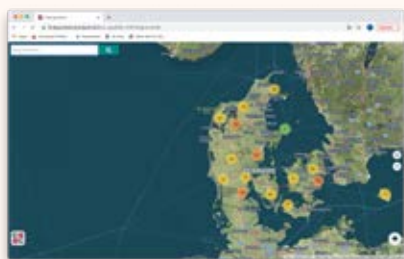
Det er blevet meget lettere at finde frem til de gravmæler, man søger. På hjemmesiden 'Find Gravsted' kan man finde oplysninger fra mange danske kirkegårde. Hvidovres to kirkegårde er dækket af siden ligesom kirkegårdene i vores nabokommuner og flertallet af kirkegårdene på Vestegnen. De store kirkegårde i Københavns Kommune findes dog endnu ikke på siden.

Hvis man ved, hvilken kirkegård, afdøde ligger på eller i hvilken kommune, så er det meget hurtigt at finde frem til gravmælet.

Når siden 'Find gravsted' åbner, ses et luftfoto af Danmark og øverst til venstre et felt, hvor der står: *Søg kirkegård*. Her skriver man enten navnet på den kommune, kirkegården ligger i eller navnet på kirkegården, og så præsenteres de kirkegårde i den pågældende kommune, som er med på siden. Herefter vælger man den ønskede kirkegård, og under kirkegårdens navn kommer nu et nyt søgefelt: *Søg afdøde*.

Her skriver man afdødes navn, og trykker på knæpil. Nu vises de afdøde på kirkegården, der bærer navnet, og man kan så vælge den, man søger. Sammen med afdødes navn står gravstedsnummeret, så det er let at identificere, og samtidig markeres på luftfotoet, hvor på kirkegården man finder gravmælet. Opslaget oplyser yderligere afdødes fødsels- og dødsdato i den udstrækning, det er registreret.

"Find gravsted" kan downloades som app og bruges på stedet.

01.	A63-64	Arnold Nielsen
02.	A72-75	Overlærer C.N.Petersen
03.	A87-88, 96-97	Christen Nielsen
04.	A102-104	Restauratør Aage Chr. Pedersen
05.	A110-112	Kroejer Laurits Pedersen
06.	A126-127/139	Maren Bonavent
07.	A132	Gaardejer Jens Larsen
08.	A143-144	Ove Folmer Møller Bonavent
09.	B1-3	Gaardejer Lars Frederik Hansen
10.	B21-24	Birthe Nielsdatter
11.	B49-52	Søren Madsen
12.	B72-73/82-83	Lars Jensen
13.	C9-11	Christen Pedersen
14.	C34-35	F.R.Larsen
15.	C79-80/85-86	Julius Aller
16.	C133-34	Carl Johan C. v. Westen
17.	C168-70	Jens Olsen
18.	C197-200	Peder Jørgen Jensen
19.	C202-203	Peter Bech
20.	C287-88	Jørgen Eliassen
21.	C298-302/307-310	Lars Iensen
22.	C303-305	Morten Madsen
23.	C314-318	Christen Nielsen
24.	C0319	
25.	C327-328	Morten Jensen
26.	D45	Martin Kjellerup
27.	D62-64	Ole Peter Nielsen
28.	E3-4,10-11	Hans Andersen
29.	E5-6,12-13	Fr. Vibeke Quistgaard
30.	E33-35	Lars Chr. Jensen
31.	E89-90,97-98	Karen D. M. Olsen
32.	E93-94	Frank Kronbach Nielsen
33.	E112-114	Carl Peter Petersen

34.	E137	Alexis Eduard Wrem
35.	E142-143	Jørgen Poulsen
36.	E149-151	Reinhardt
37.	F1,8	Ane Margrethe Christensen
38.	F2-3,9-10	S. Andersen
39.	F15-17,22-24	Peter F. L. H. Möller
40.	F53	H.P.Pedersen-Dan
41.	G7-8	Gerhard Skovbra
42.	G23-24	John Otto Jørgensen
43.	G43-44	Harry Fløystrup
44.	G47-48	Jensigne Cathrine Larsen
45.	G88-90	H.C.Broksø-Hansen
46.	H3-4,7-8	Peder Hansen
47.	H49-51	Johannes Madsen
48.	H160-163	Søren Birktoft
49.	J1-4,8-11	Ludvig Bech
50.	J135-136	Hilmar Rasmussen
51.	J137-139	Peter Nørlund
52.	K135-136	Carl Jørgensen
53.	L19	Vilhelm Jalk
54.	M37-38	Christian Olsen
55.	N1-2,24-25	Ole Toft Sørensen
56.	N3-4,26-2	Erik Rolff
57.	N11-12,34-35	Bertel Budtz-Müller
58.	N67-68	Agnes Andreasen
59.	Q199-200	Robert Pedersen
60.	R33	
61.	UO 0013-0014	
62.	V47-49	Aug. T.J. Andreae
63.	X175-176	Svend Aage Sørensen
64.	Y114	Herman Hoffmark

Kolofon

Sverrild, Poul Hvidovre Kirkegård, en kulturarvs- og mindepark

Red. Torben Olesen, Børge Grøn-Iversen, Ulla Thorup, Tommy Hjort Nilsson og Sander Gerhardt Larsen

Layout: Lars Ellgaard

Fotos: Poul Sverrild

Udgiver: Folkekirkens Kirkegårde i Hvidovre

Udgivet: 2021

Oplag: 1.500

Tryk: Lasertryk

ISBN 978-87-973204-0-2

ISBN 978-87-973204-0-2